

Eesti Kirikuloo Seltsi esimesed aastad

Riho Altnurme

Loomine

Otsustava tõuke Eesti Kirikuloo Seltsi (EKLS) loomisele¹ andis Tartus 7.-8.06. 1996 peetud Eesti-Soome ühiskonverents *Eesti kirikulugu*, kus tekkis idee luua selts ning loodi asutav toimkond. EKLS sai alguse siiski alles 23. mail 1997, pärast asutava toimkonna poolt korraldatud peamiselt üliõpilastööde tutvustamisele pühendatud konverentsi.² Esimeheks valiti Riho Altnurme, juhatuse liikmeiks Margit Nirgi, Toivo Pilli, Riho Saard, Edakai Simmermann, Pille Valk, Veiko Vihuri. Põhikiri registreeriti mittetulundusühingute registris 14. juulil 1997. Seltsi loomist toetas Tartu Ülikooli usuteaduskond, kes võimaldas EKLS-il kasutada oma ruume, seadmeid ning postiaadressi.

Esimesel üldkogul põhikirja vastu võttes oli selts paika pannud oma eesmärgid: toetada, edendada ja propageerida Eesti kirikuloo uurimist ning luua kontakte Eesti kirikuloo uurijate vahel.³

Juba esimesel juhatuse koosolekul 5. juunil 1997 olid visandatud lisaks tegevussuundadele ka konkreetsete plaanid edasiseks. Taheti kaasa aidata konverentsi "EELK 80" korraldamisele, korraldada koos ühendusega "Eesti elulood" konverents vaimulike elulugudest 1998. a. advendiaja algul, tähistada Johan Kõpu 125. sünniaastapäeva 1999. a. konverentsiga Laiuse pastoraadis, korraldada seltsi päevi erinevatel aastaegadel. Mainiti kristliku kultuuriloo leksikoni koostamise ning vennastekoguduse ajaloo edasise uurimise vajadust. Plaaniti hakata välja andma seltsi aastaraamatut.⁴

Tegevus aastatel 1997-2001

Seltsi peamiseks tegevuseks ongi kujunenud konverentside ja ettekandepäevade korraldamine. Esialgu olid seltsi ainsateks, mitteformaalseteks väljaanneteks seltsisisese info levitamiseks ja kirikulooalase info talletamiseks mõeldud kaks korda aastas liikmete ja teiste kirikuloo huvisteni jõudnud seltsi infolehed. Aastal 2000 ilmus trükkis seltsi

---

Artikli aluseks on osaliselt siinkirjutaja varasem ülevaade seltsi ajaloost: *Riho Altnurme* Eesti Kirikuloo Seltsi esimesed aastad. – Ajalooline Ajakiri (3/4) 1999, 169-172. /Märkus 17.05.2013: Teksti soomekeelne tõlge (tlk Mikko Ketola) avaldati: *Riho Altnurme* Viron kirkkohistoriallisen seuran ensimmäiset vuodet. - Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja (Helsinki, 2003), 213 - 216./

¹ Vt *Urmas Klaas* Eestis luuakse kirikuloo selts. – Postimees 134/10.06.1996; *Edakai Simmermann* Eesti Kirikuloo Seltsi põhikiri vastu võetud. – Eesti Kirik 22/4.06.1997; *Mikko Ketola* Virolais-suomalinen tutkijakokous "Eesti kirikulugu" Tartossa 7.-8.6.1996. – Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 1996 (Jyväskylä, 1997), 262.

² Üritusest annab ülevaate *Edakai Simmermann* Konverents "Eesti kirikulugu". – Eesti Kirik 24/18.06.1997. Vt ka *Kleio* 2 (20) 1997. Lk. 52-53. Veiko Vihuri ja Toivo Pilli ettekanded sellelt ürituselt jõudsid (lisaks 1996.a. konverentsi ettekannetele) kirikuajaloole pühendatud *Kleio* erinumbrisse 2 (20) 1997.

³ EKLS põhikiri asub seltsi koduleheküljel: <http://www.ngonet.ee/eks/>. /märkus 17.05.2013: praegune asukoht www.kirikulugu.ee/

⁴ *Eesti Kirikuloo Seltsi juhatuse koosoleku protokoll nr. 1*. EKLS arhiiv.

esimene oma väljaanne – artiklite kogumik “Johan Kõpp 125”.⁵ Peetud on kaks seltsi suvepäeva – 1998 Saaremaal ja 1999 Hiiumaal. Sõbralikku toetust on pakkunud Soome Kirikuajaloo Selts (SKHS) – esimees külastas SKHS-i viimase lahkel kutsel 1.detsembril 1997 .

Konverentsid ja ettekandepäevad

Juba seltsi asutamise päeval peetud konverents “Eesti kirikulugu”, kus tutvustati peamiselt üliõpilaste uurimusi, oli läbi viidud seltsi asutamistoimkonna poolt. 1997. a. 13.-16. septembrini toimus Tartu Ülikooli usuteaduskonna ja Kieli ülikooli usuteaduskonna korraldamisel konverents “Eestimaa, Liivimaa ja Lääne kristlus”, millest Eesti-poolsete esinejatena võtsid osa peamiselt värske seltsi liikmed.⁶ Sama võib öelda sama aasta 18.oktoobril toimunud EELK 80. aastapäeva konverentsi kohta.⁷ 1998. a. on selts juba ise algatanud üritusi, viies ellu seltsi loomisel kavandatud. Esimeseks seltsi korraldatud ürituseks oli Riho Saardi pikaajalise töö tulemusena valminud *Eesti kirikuajaloo bibliograafia* esitlemine seltsi koosolekul 30. märtsil.⁸

30. augustil tähistati Laiusel mälestusjumalateenistuse ja kõnekoosolekuga kauaaegse Laiuse kirikuõpetaja, liturgikaspetsialisti ning kirikulaulude eesti keelde tõlkija Dr Paul Roderich Bidderi 90. surma-aastapäeva. Ürituse korraldajaks olid kohalik EELK kogudus ning EKLS, eestvedajaks *pastor loci* Margit Nirgi.

1.detsembril toimus Tartu Kirjanduse majas seltsi ettekandepäev “Eluloo ja ajaloo seotus”. Keskenduti vaimulike elulugudele ja nende sidemele kiriku ajalooa. Muuhulgas tutvustati seltsi suvise elulugude kogumise ekspeditsiooni tulemusi ja kuulati ülevaadet Eesti Rahva Muuseumi ekspeditsioonidest. Peakorraldaja Edakai Simmermann on pikka aega tegelenud luterlike vaimulike elulugude kogumisega.

25. mail 1999.a. korraldas EKLS taas ettekandepäeva, mis jätkas 1997. a. konverentsi traditsiooni, andes võimaluse oma uurimistöö tutvustamiseks ka üliõpilastele. Ettekannete temaatika ulatus 18. sajandi kirikuõigusest Nõukogude religioonipoliitikani.⁹

Pikka aega ette planeeritud ühe selle sajandi olulisema Eesti kirikutegelase Johan Kõpu 125. sünniaastapäeva tähistamine kujunes tänu Tartu ülikooli ja EELK ühinemisele korraldajate ringiga küllalt suurejooneliseks. 27.-28. novembril peeti vastavalt Tartu ülikooli aulas ja Laiuse seltsimajas

---

⁵ Johan Kõpp 125. Toim. *Riho Altnurme*. Tartu, Eesti Kirikulooselts, 2000.

⁶ Konverentsi ettekanded avaldati: *Siret Rutiku, Reinhart Staats (Hgg.) Estland, Lettland und westliches Christentum. Estnisch-Deutsche Beiträge zur Baltischen Kirchengeschichte / Eestimaa, Liivimaa ja Lääne kristlus. Eesti-Saksa uurimusi Baltimaade kirikuloost*. Kiel, 1998.

⁷ Eesti Kirik 42/22.10.1997.

⁸ *Riho Saard* Eesti kirikuajaloo bibliograafia/ Viron kirkohistorian bibliografia 1918-1997. Helsingin yliopiston Ortodoksian ja Itä-Euroopan kirkkojen tutkimuksen latoiksen julkaisuja III. Saarijärvi, 1998. Esitluse kohta: *Liina Raudvassar* Jätk kirikuloos tutvustamisel. – Eesti Kirik 14/8.4.1998.

⁹ Üritusest tegid saate Eesti Raadio ja kristlik Pereraadio.

konverents¹⁰, mille ettekannetest koostas allakirjutanu kogumiku “Johan Kõpp 125”. Lisaks konverentsile oli Kõpu mälestajatel võimalik osaleda pidulikul jumalateenistusel Laiuse kirikus, kus jutlustas EELK peapiiskop Jaan Kiivit. Lisaks artiklikogumikule jääb konverentsist mälestuseks ka videosalvestus. Seltsi poolt olid ürituse peakoordinaatoriteks Tartus Pille Valk ja Laiusel Margit Nirgi.

2000. aastal kaitsesid nii seltsi esimees Riho Altnurme kui aseesimees (alates veebruarist 2000) Riho Saard doktorikraadi teoloogias. 8. mail 2000 korraldas EKLS Riho Saardi ja Helsinki ülikooli õppejõu Mikko Ketola Eesti kirikulooteemaliste dissertatsioonide esitluse Tartu ülikoolis.¹¹

2000. aasta möödus eelkõige suurürituse ettevalmistamise tähe all. 19. ja 20. jaanuaril 2001 toimus senine suurejoonelisim EKLSi üritus: konverents “Eesti kirikulugu viimasel aastatuhandel”, mis korraldati koostöös Tartu Ülikooli usuteaduskonnaga. Lisaks ülevaate andmisele Eesti kirikuloost ja selle uurimisseisust tähistati ka 700 aasta möödumist dominiiklaste jõudmisest Tartusse. 21 ettekannet jaotusid plokkidesse: 700 aastat dominiiklasi Tartus, kesk-, konfessionaliseerumis- ja uusaeg Eesti kirikuloos, Tartu ülikooli usuteaduskond 19. sajandil, 20. sajand Eesti kirikuloos ja Eesti kirikukunstilugu. Lisaks kodumaistele ajaloolastele ja teoloogidele esinesid konverentsil ka väliskülalised Saksamaalt (Otto H. Pesch, Reinhart Staats), Itaaliast (Walter Senner), Šotimaalt (Nicholas Hope) ja Soomest (Jouko Talonen, Mikko Ketola, Mikko Malkavaara). Ladinakeelse avakõnega “Ära karda, sa pisike karjake (Lk 12:32)” esines EKLSi auväärseim liige Vello Salo. Konverentsile sai üldiselt osaks väga positiivne vastuvõtt.¹²

Väljaanded: infolehed ja artiklite kogumikud

Seltsi tegevust on kajastanud ning liikmeile infot edastanud peamiselt Riho Altnurme koostatud infolehed¹³. Infoleht on alustanud püüdlusega anda ülevaadet toimunud üritustest (nr 1), hiljem on piirdutud viidetega artiklitele ürituste kohta ajakirjanduses, toimunud sündmuste fikseerimisega rubriigis “kroonika”, eelteadete andmisega tulevate ürituste kohta ning ilmunud teaduslike tööde loetlemisega rubriigis “Eesti kirikulooteemaline bibliograafia”. Viimane rubriik on omamoodi eeltööks Riho Saardi bibliograafia võimalikule järjele. Enamus infolehtedest on jõudnud huvilisteni elektrooniliselt, e-maili lisana. Tuleb tunnistada, et seoses artiklite kogumike väljaandmisega on hetkel infolehtede koostamine peatunud – viimane infoleht ilmus veebruaris 2000.

Esimene artiklite kogumik ilmus novembris 2000 – täpselt Johan Kõpu järgmiseks sünniaastapäevaks. Tartu Ülikooli kirjastuse kaasabil välja

¹⁰ *Lea Jürgenstein* Johan Kõpule pühendati konverents. – Eesti Kirik 48/1.12.1999.

¹¹ *Lea Jürgenstein* Esitleti kaht raamatut Eesti kirikuloost. – Eesti Kirik 21/10.05.2000

¹² *Toomas Jürgenstein* Eesti kirikulooteemaline konverents neljas keeles. – Eesti Kirik 4/24.01.2001. Lisaks Eesti Raadiotelevisiooni ja kristlikule Pereraadiotelevisiooni kajastas üritust Eesti populaarseim uudistesaade televisioonis “Aktuaalne kaamera”.

¹³ Eesti Kirikulooteemaline Selts. Infoleht nr 1, detsember 1997; nr 2, juuni 1998; nr 3, jaanuar 1999; nr 4, juuni 1999; nr 5, veebruar 2000. EKLS arhiiv.

antud trükis sisaldas endas EELK peapiiskopi Jaan Kiiviti Laiusel peetud jutlust ja suuremat osa konverentsil peetud ettekannetest. Lisatud oli Mikko Ketola artikkel, kes algselt konverentsist osa võtta soovis, kuid ajapuudusel seda teha ei saanud.

Praegu [septembris 2001] on allakirjutanu laual toimetamisel aasta alguses toimunud konverentsi kogumik. Valdavalt enamusest autoritest on käsikirjad laekunud ning raamatu avaldamiseks on kokkulepe väikese kirjastusega Saksamaalt, Kielist – Friedrich Wittig Verlagiga.

Suvepäevad

Seltsi suvepäevad on siiani toimunud Eesti saartel ning mõeldud kohalikele huvilistele kirikuloo ja kirikulooseltsi tutvustamiseks. Esimene seltsi suvepäev peeti 10. juulil 1998 Saaremaal Kaarmal¹⁴, paljuski tänu kohaliku kirikuõpetaja Hannes Nelise initsiatiivile ja korraldustööle. Korraldajate hinnangul olid kohal kõik, kes Saaremaal kirikuloo vastu huvi tunnevad. Ettekandeid tegid nii kohalikud (kiriku)ajaloo-uurijad kui Riho Altnurme, kes tutvustas ka EKLS-i. Päevakavva mahtus Kaarma valla ajalugu tutvustava raamatu esitlus. Päeva lõpuks laekus seltsi juhatusele kolm avaldust liikmeksastumiseks.

Teine suvepäev 18. juunil 1999 Hiiumaal Kärđlas kujunes pisut teistsuguseks. Ilmselt kohapealse korraldustöö nappuse tõttu oli Riho Saardi ettekannet Helsinki Püha Pauluse kogudusest ja selle Hiiumaalt pärit liikmetest tulnud kuulama vaid üks kuulaja – lisaks siinkirjutajale. Ettekanne siiski toimus ja diskuteeriti ka Hiiumaa kirikuelu üle minevikus ja tänapäeval.

Hetkeseis

Täna, septembris 2001 näib seltsi tegevus formaalselt võttes olevat väheaktiivne. EKLSi juhatuse liikmed on hõivatud teiste projektidega, suheldes omavahel vaid mitteametlikult. Teise artiklite kogumiku väljaandmine on praegu ainus seltsiga seostatav tegevus. Teatud määral on tehtud koostööd mõni aasta tagasi loodud ajaloolaste ja teoloogide ühendustega Eestis – Akadeemilise Ajaloo Seltsi ja Akadeemilise Teoloogia Seltsiga. Kas EKLS jääbki oma liikmeid lõdvalt ühendavaks suhteliselt informaalseks organisatsiooniks, mis korraldab üksikprojektidena aeg-ajalt konverentse ja annab välja raamatuid, näitab aeg.

---

¹⁴ Avo Suurvärav Eesti Kirikuajaloo Seltsi päevalt – Eesti Kirik 30/29.07.1998.